

τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς δριάσεως τοῦ ἐγὼ εἶναι πάλιν τὸ ἀπόλυτον ἐγὼ, ὡς τοῦτο ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὸ ἐκ τοῦ καταμερισμοῦ καὶ διχασμοῦ ἐν πλήρει ἐνότητι καὶ συμφωνίᾳ πρὸς ἑαυτό. Τοῦτο ὅμως εἶναι εἷς ἄγαν ἀπομεμακρυσμένος σκοπός, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει διαρκῶς νὰ πλησιάσῃ ἢ ἐξελίξῃ τοῦ κόσμου. Ἄν καὶ ἀπομεμακρυσμένος, ὅμως εἶναι ὁ σκοπὸς οὗτος ὁ κύριος τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου σκοπός, προσδιορίζων τὴν κατεύθυνσιν πάσης τῆς ἐξελίξεως καὶ παριστῶν τὴν ἠθικὴν τοῦ κόσμου τάξιν.

Βραδύτερον ὥρισεν ὁ Fichte τὸν σκοπὸν τοῦτον ὡς ἀπόλυτον εἶναι, ὡς τὸν ὄντα Θεόν, ἢ μετὰ τοῦ ὁποίου ἐνωσις εἶναι ὁ τελικὸς σκοπός, εἰς ὃν πρέπει νὰ τείνωσιν ἐπ' ἀπειρον νὰ πλησιάσωσι τὰ ἐπὶ μέρους ἐγὼ. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως ἐμφανίζεται τὸ ἀπόλυτον τοῦτο ὄν, ὁ ὢν Θεός, ὡς ἡ αἰτία ἐξ ἧς προέρχεται τὸ ἐνεργοῦν, βουλόμενον, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ἑαυτὸ περιπίπτον καὶ διὰ τῆς προσπαθείας καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ τὴν ἀντίθεσιν ὑπερνικῶν ἐγὼ.

2. Joseph v. Schelling

(1775—1854)

(Σέλλιγκ)

Βίος. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ συστήματος τῆς ταυτότητος Joseph Schelling εἶναι υἱὸς ἱερέως ἐκ Leonberg τῆς Βυρτεμβέργης. Προωρισμένος νὰ σπουδάσῃ θεολογίαν ἠκολούθησε κατ' ἀρχὰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γυβίγγης, ἐτράπη ὅμως μετὰ ταῦτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Τῷ 1798 ἐγένετο ἑκτακτος καθηγητὴς ἐν Ἰένη, τῷ 1803 ἐκλήθη εἰς Würzburg καὶ τῷ 1806 εἰς Μόναχον. Τῷ 1841 ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' εἰς Βερολῖνον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδυνήθη ἐκεῖ νὰ ἐξασκήσῃ ἰσχυρὰν ἐπιρροήν, ἀπεσίρθη, ζῶν ἔκτοτε ὡς ἰδιώτης. Ἀπέθανε τῷ 1854 ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐν τῇ λουτροπόλει Ragaz.

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων του : Πρῶτον σχεδίασμα ἐνὸς συστήματος τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας 1799. Σύστημα τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ 1800. Γενικὴ παραγωγικὴ ἀποδείξις (παραγωγή) τοῦ δυναμικοῦ φαινομένου ἢ τῶν κατηγοριῶν τῆς φυσικῆς 1800. Ἐκθέσις τοῦ φιλοσοφικοῦ μου συστήματος 1801. Βιβλίον ἢ περὶ τῆς φυσικῆς καὶ θείας ἀρχῆς τῶν ὄντων, διάλογος 1803. Φιλοσοφικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνεχόμενων ἀντικειμένων 1809.

Ἐκδόσεις : Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῶν ἀπάντων τοῦ Schelling ἐγένετο ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ K. Schelling, Stuttgart καὶ Augsburg 1856—61. Ἐκλεκτὰ ἔργα εἰς τρεῖς τόμους ὑπὸ τοῦ Weiss, Leipzig 1907.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Schelling ὑπέστη τοσαύτας ποικίλας μεταβολὰς καὶ διήνυσε τοσαύτας διὰ μεγάλων ἀντιθέσεων διακρινομένας ἐπ' ἀλλήλων φάσεις, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκθέσῃ τις τὸ ὅλον αὐτῆς ἐνιαίως—ὡς τι ἐνιαῖον σύνολον. Ἐπειδὴ δὲ ἰδιαίτερος χαρακτηρισμὸς μιᾶς ἐκάστης τῶν φάσεων τούτων δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸ νὰ ἐκθέσωμεν ἐκείνην κυρίως τὴν μορφήν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Schelling, ἣτις περιέχει τὰς ἰδιαζούσας εἰς αὐτὸν ἰδέας, δι' ὧν χαρακτηρίζεται κυρίως ἡ θέσις αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν συστημάτων τοῦ Fichte καὶ τοῦ Hegel. Ἡ σπουδαιότης δ' αὕτη μορφή τῆς φιλοσοφίας τοῦ Schelling εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος. Ὡς ἀφειρητρία τοῦ Schelling ἐχρησίμευσεν ὁ Fichte, τοῦ ὁποίου τὴν φιλοσοφίαν ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς ὁ Schelling νὰ τελειοποιήσῃ. Ἡ τελειοποίησις δ' αὕτη ἐνέκειτο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν φύσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Fichte (διὰ παραγωγικῆς οἰονεὶ ἀποδείξεως) παρήγεν ἔκ τινος ἀσυνειδήτου ἐνεργείας τοῦ πρώτου ὑποκειμένου, τὴν φύσιν λοιπὸν ἀντελήφθη ὁ Schelling ὡς τὸ ὁρατὸν γινόμενον πνεῦμα καὶ ἐπὶ πλέον ὡς τὸ μέ-

σον τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ τὸ δημιουργοῦν ὑποκείμενον ἵνα παραγάγῃ συνείδησιν (εἰς ἀτομικὰ πνεύματα). Δῆλα δὴ: τὸ δημιουργοῦν ὑποκείμενον καθιστᾷ ἑαυτὸ ὄρατὸν ὡς φύσιν, ὡς φυσικὸν κόσμον, ὃ ὁποῖος βαθμιαίως ἐξελισσόμενος φθάνει εἰς δημιουργίαν συνειδήσεως, εἰς δημιουργίαν δῆλα δὴ ἀτομικῶν πνευμάτων ἐχόντων συνείδησιν. Ἐν πρώτοις προσέθηκεν ὁ Schelling εἰς τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν τοῦ Fichte τὴν λείπουσαν ἀπ' αὐτῆς, ἀπαραίτητον ὅμως εἰς αὐτήν, **φυσικὴν φιλοσοφίαν**. Τοῦτο ἔπραξε τῇ βοηθείᾳ νέας τινὸς θεωρίας, ὑπ' αὐτοῦ κληθείσης **δυναμικῆς θεωρίας**, καθ' ἣν ἡ ὕλη παράγεται ἐκ τῆς ἀντιθέσεως ἑλκουσῶν καὶ ἀπωθουσῶν δυνάμεων. Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τῆς θεωρίας ταύτης ἀπεπειράθη ὁ Schelling νὰ δείξῃ τὴν ὁδὸν δι' ἣς ἡ φύσις διὰ τῶν δυναμικῶν φαινομένων (μαγνητισμοῦ, ἠλεκτροτισμοῦ, χημισμοῦ καὶ γαλβανισμοῦ) ἀνέρχεται ἐκ τῆς ἀνοργάνου φύσεως εἰς τοὺς ὀργανισμοὺς καὶ παράγει ἐν τέλει τὸ πνεῦμα. Καὶ εἰς τὴν φάσιν λοιπὸν ταύτην τῆς φιλοσοφίας τοῦ Schelling—φάσιν ἣτις συνέχεται στενῶς μετὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Fichte,—καταλαμβάνει ἡ φύσις αὐτοτελῆ τινα θέσιν ἀπέναντι τοῦ πνεύματος. Καταφανεστέρα δ' ἀποβαίνει ἡ αὐτοτέλεια αὕτη τῆς φύσεως εἰς ἐκείνην τὴν φάσιν τοῦ συστήματος τοῦ Schelling ἣτις παριστᾷ τὸ καλούμενον **ταυτωτικὸν σύστημα**, ὕπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἐπανάληψις τῆς κεντρικῆς καὶ θεμελιώδους ἰδέας τοῦ Σπινοζείου συστήματος. Εἰς τὴν φάσιν ταύτην τοῦ συστήματος τοῦ Schelling ἐμφανίζεται πλέον ἡ φύσις ὡς ὁμοταγῆς εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ὅμοια δικαιώματα κεκτημένος παράγων.

Καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο τῆς φιλοσοφίας του συμφωνεῖ ὁ Schelling μετὰ τοῦ Fichte ὅτι ἡ ὁλότης τῆς πραγματικότητος πρέπει νὰ παραχθῇ ἐκ μιᾶς ἀπολύτου ἀρχῆς. Τὴν ὑψίστην ὅμως ταύτην ἀρχὴν δὲν διέβλεπεν ὁ Schelling εἰς

τὸ ἐγώ, διότι φαίνεται εἰς αὐτὸν ἀδύνατος ἢ παραγωγή τοῦ ἀντικειμένου, τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ ἐγώ, τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ὑποκείμενον παράγεται ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, πρέπει ν' ἀναχθῶσιν ἀμφοτέρω εἰς κοινὴν τινα πρώτην ἀρχήν. Ἴνα δὲ τοῦτο εἶναι δυνατόν πρέπει ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ νὰ νοηθῆ ὡς ἡ ταυτότης ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, φύσεως καὶ πνεύματος, συγχρόνως δὲ καὶ ὡς ἡ μὴ διαφορὰ αὐτῶν, ὡς ἡ ἔτι ἀχώριστος ἐνότης αὐτῶν. Ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ εἶναι τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβανόμεθα διὰ νοητικῆς τινος ἐποπτείας, διὰ τὴν ὁποίαν μόνον ὁ φιλόσοφος εἶναι ἰκανός. Ἡ ἐνιαία λοιπὸν αὕτη καὶ ἀπόλυτος αἰτία, ἡ ἀχώριστος ἔτι αὕτη ἐνότης πνεύματος καὶ ὕλης, ἐξελίσσεται εἰς τὰς ἀντιθέσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ ἰδεώδους καὶ τοῦ πραγματικοῦ, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης. Οἱ παράγοντες οὗτοι, οἵτινες ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ ἀπολύτῳ αἰτίᾳ ὑπῆρχον ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, ἐμφανίζονται πλέον καὶ ἐξελίσσονται εἰς δύο αὐτοτελεῖς σειράς, τὴν ἰδεώδη καὶ τὴν πραγματικὴν. Ἡ αὕτη ἀντίθεσις ὅμως, ἣτις χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο σειράς, εἰσχωρεῖ καὶ εἰς ἑκατέραν τῶν σειρῶν. Πᾶν φαινόμενον, ἐμφανιζόμενον εἰς ἑκατέραν τῶν σειρῶν τούτων, περιέχει καὶ τοὺς δύο παράγοντας, καὶ τὸν ἰδεώδη καὶ τὸν πραγματικόν· ἀλλ' εἰς μὲν τὴν ἀντικειμενικὴν ἢ πραγματικὴν σειρὰν ὑπερισχύει ὁ πραγματικὸς παράγων, εἰς δὲ τὴν ὑποκειμενικὴν ἢ ἰδεώδη ὁ ἰδεώδης. Συγχρόνως ὅμως ἡ ἐξέλιξις ἀμφοτέρων τῶν σειρῶν κατευθύνεται πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἄρῃ εἰς τινα ἀνωτέραν ἐνότητα τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν σειρῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐξέλιξις ἐν τῇ πραγματικῇ σειρᾷ ἀνέρχεται ἀπὸ φαινομένων τὰ ὁποῖα παριστῶσι σχεδὸν ἐντελῆ ὑπεροχὴν τοῦ πραγματικοῦ παράγοντος, εἰς τοιαῦτα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ὑπεροχὴ αὕτη (τοῦ πραγματικοῦ παράγοντος) ἀντικαθίσταται διὰ τινος ἰσό-

τητος τῶν δύο παραγόντων. Τοιουτοτρόπως ἀνέρχεται ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς ἀπλῆς ὕλης εἰς τοὺς ὀργανισμοὺς καὶ ἐκ τῶν κατωτέρων μορφῶν τοῦ ὀργανισμοῦ εἰς τὴν ὑψίστην, τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμόν, ὅστις παριστᾷ τὸ ὑψιστον δημιούργημα τῆς ἐξελίξεως τῆς πραγματικῆς σειρᾶς. Ἡ ἑτέρα σειρά, ἡ ἰδεώδης, —περὶ τῆς ὁποίας ὁ Schelling δὲν ἐξέ-
 θηκε πῶς ἐξελίσσεται—φθάνει εἰς τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημεῖον εἰς τινὰ διαμόρφωσιν τοῦ πνεύματος, ἣτις παριστᾷ τὴν μεγίστην ἰσότητα, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ—τῇ πνευματικῇ—μεταξὺ τῶν δύο παραγόντων, τοῦ ἰδεώδους καὶ τοῦ πραγματικοῦ. Ἡ διαμόρφωσις δ' αὕτη, ἡ παριστῶσα τὴν κατὰ τὸ δυνατόν μεγίστην ἰσότητα μεταξὺ τῶν δύο παραγόντων, εἶναι ἡ *αἰσθητικὴ ἐποπτεία*, τὴν ὁποίαν ὁ Schelling χαρακτηρίζει ὡς ἐνότητα τοῦ ἀσυνειδήτου (πραγματικοῦ) καὶ συνειδητοῦ (ἰδεώδους) μέρους τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀπόλυτος ὁμοῦς ταυτότητις τῶν δύο τοῦ κόσμου παραγόντων παρίσταται μόνον ἐν τῇ σύμπαντι καὶ διὰ τοῦ σύμπαντος.

Μετὰ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης περὶ τοῦ σύμπαντος, ἣτις ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς ἰδέας τοῦ Spinoza, συνέδεσε βραδύτερον ὁ Schelling καὶ τὴν—πρὸς τὴν πλατωνικὴν ἰδεολογίαν συγγενῆ—θεωρίαν, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ κόσμου σημαίνει τὴν πραγματοποίησιν ἰδεῶν τὰς ὁποίας τὸ ἀπόλυτον—χαρακτηριζόμενον ὑπ' αὐτοῦ πλέον ὡς Θεός—ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ θεᾶται ὡς ἐν ἑαυτῷ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ δ' αὐτοῦ θεοσοφικῇ ἢ μυστικίζούσῃ περιόδῳ, ἡ ὁποία ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὰς ἰδέας τοῦ Böhme, ἀντελήφθη ὁ Schelling τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου, τὸν κόσμον δῆλα δὴ τῶν πεπερασμένων ὄντων ὡς τὴν ἔξοδον (ἀπομάκρυνσιν) τῶν ἰδεῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς τι εἶδος πτώσεως ἐκ τοῦ Θεοῦ (ἁμαρτίαν). Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην ὥρισεν ὡς σκοπὸν τοῦ κόσμου τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ὄντων εἰς τὸν Θεόν. Ἐἰς τὸν

Θεὸν παραμένουσιν ὁ ἰδεώδης καὶ ὁ πραγματικὸς παράγων, ὁ λόγος καὶ ἡ τυφλὴ ὁρμὴ (βούλησις), ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, μέχρις οὔτου ἐν τέλει λαμβάνουσι συνείδησιν ἑαυτῶν, ἀποκαλύπτονται εἰς ἑαυτούς. Ἐντεῦθεν παράγεται ὁ ἰδεώδης κόσμος (ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν), ὡς περιεχόμενον τῆς θείας συνειδήσεως. Ἐκ τοῦ ἰδεώδους κόσμου (κόσμου τῶν ἰδεῶν) παράγεται ὁ κόσμος τῶν πεπερασμένων πραγματικῶν ὄντων, ὅστις κόσμος εἶναι διχασμένος (διότι ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι καὶ οἱ δύο παράγοντες) καὶ εὐρίσκεται ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Θεόν. Προορισμὸς δὲ τοῦ κόσμου τούτου εἶναι ἵνα ἐπιστρέψῃ διὰ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ εἰς τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ἐξέρχεται ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐξελίξεως ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτόν. Αἱ τελευταῖαι αὗται τοῦ Schelling θεωρίαι φέρουσιν αὐτὸν ἐγγύτατα πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ συγχρόνου του Hegel.

3. Friedrich Hegel

1770—1831

(Ἔγγελος).

Βίος. Ὁ Hegel κατάγεται ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας (Βυρτεμβέργης) ἐξ ἧς καὶ ὁ Schelling, ἐγεννήθη δὲ τῷ 1770 ἐν Στουτγάρτῃ ὡς υἱὸς διοικητικοῦ ὑπαλλήλου. Ἐσπούδασε καὶ αὐτὸς εἰς Τυβίγγην καὶ ἀντήλλαξε τὴν θεολογίαν, δι' ἣν τὸν προώριζον οἱ γονεῖς του, διὰ τῆς φιλοσοφίας. Κατὰ τὸ 1801 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ εἰς τὸ ἐν Ἰένῃ πανεπιστήμιον, τοῦ ὁποίου ὠνομάσθη ἔκτακτος καθηγητῆς τῷ 1805. Ἐνεκα ὅμως τῶν γεγονότων τοῦ 1806 ἀπώλεσε τὴν θέσιν ταύτην. Ἀφ' οὗ δ' ἐπὶ τινα χρόνον διετέλεσε διευθυντῆς ἑφημερίδος ἐν Βαμβέργῃ καὶ γυμνασιάρχης ἐν Νυρεμβέργῃ, ἐγένετο τέλος τακτικὸς καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀϊδελβέργῃ πανεπιστημίου, μέχρις οὔτου τῷ 1818 ἐκλήθη εἰς Βερολίνον. Ἐν Βερολίνῳ μέχρι τοῦ θανάτου του (1831) ἀνέπτυξε το-

σαύτην δρᾶσιν καὶ ἤσκησε τοσαύτην ἐπιρροήν, ὅσῃν οὐδεὶς ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτόν. Ἡ φιλοσοφία του ἐπὶ πολὺν χρόνον καθ' ἅπασαν τὴν Γερμανίαν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Πρωσσίᾳ, ἔφερε τὴν σφραγίδα τῆς γενικῶς καὶ ἐπισήμως—καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἔτι—ἀνεγνωρισμένης φιλοσοφίας.

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων: Φαινομενολογία τοῦ πνεύματος (Phaenomenologie des Geistes) 1807. Ἡ ἐπιστήμη τῆς λογικῆς 1812—16. Ἐγκυκλοπαιδεία τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν 1817. Στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου 1821. Παραδόσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, τῆς αἰσθητικῆς, τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας.

Τὰς θεμελιώδεις ἰδέας τοῦ Ἐγγελείου συστήματος δύναται τις νὰ κατανοήσῃ, ἂν παραβάλλῃ αὐτὸ πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ Fichte καὶ τοῦ Schelling. Ἐν ᾧ ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος (Schelling) παράγει ἀμφοτέρως τὰς σειρὰς αὐτῆς—τὴν ἰδεώδη καὶ τὴν πραγματικὴν—ἐκ τοῦ ἐντελῶς ἀπροσδιορίστου ἀπολύτου, χωρὶς ν' ἀποδείξῃ διατί τὸ ἀπόλυτον χωρίζεται εἰς τοὺς δύο τούτους παράγοντας (καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλους τινάς), ἡ φιλοσοφία τοῦ Hegel σκοπεῖ ἀκριβῶς τοῦτο—τὸ ὅποῖον ἀφῆκεν ἀνεξήγητον ὁ Schelling—νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ καταστήσῃ καταληπτόν, πῶς δῆλα δὴ καὶ διατί ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ἐξελιχθῇ καὶ νὰ διαμορφωθῇ οὕτως ὡς ἐξελλίσσεται καὶ διαμορφοῦται καὶ οὐχὶ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον (1). Ἡ αἰτία δ' αὕτη τοῦ κόσμου δὲν δύναται νὰ εἶναι

(1) Ὁ Hegel ὁρμήθη ἐκ τοῦ ἀπολύτου, τὸ ὅποῖον καὶ κατὰ τὸν Schelling εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ὅτι τὸ ἀπόλυτον ὑπάρχει, τοῦτο εἶναι κατὰ τὸν Hegel ἀναμφισβήτητον, διότι τὸ ἀτελὲς καὶ πεπερασμένον «εἶναι» πάντων τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ ὡς ἀναγκαίαν αὐτῶν προϋπόθεσιν τὸ ἀπόλυτον. Ἡ ὑπαρξὶς λοιπὸν τοῦ ἀπολύτου εἶναι ἀναμφισβήτητος, δυσχερὲς εἶναι μόνον τὸ ν' ἀπο-

τὸ ἀπόλυτον, ἔξ οὔ, ὡς δύναται νὰ προέλθῃ ὅ,τι δήποτε, οὐ-
τω καὶ οὐδὲν ἴσως νὰ προέλθῃ, οὐδὲ τὸ ἐγὼ τοῦ Fichte,
ἀλλ' ἡ λογικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται εἰς τὰς συ-
νεπείας αὐτῆς. Ὁ κόσμος εἶναι ἡ παράστασις τῆς ἔξε-

δείξη τις καὶ ὄριση τί εἶναι τὸ ἀπόλυτον. Ὁ Schelling εἶχεν ὀρί-
σει τὸ ἀπόλυτον ὡς οὐσίαν. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος δὲν εἶναι βεβαίως
ἐσφαλμένος, εἶναι ὅμως κατὰ τὸν Hegel ἀνεπαρκής, διότι οὐσία
σημαίνει τι μὴ ἔχον ἐν ἑαυτῷ διάκρισιν τινα ἢ γνώρισμά τι. Ἐκ
τοῦ ἀνευ διακρίσεώς τινος ἐν ἑαυτῷ «εἶναι» ὅμως δὲν δύναται νὰ
παραχθῇ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ποικιλία τῶν πραγμάτων, φιλοσοφικὸν
δὲ σύστημα πρέπει πρὸ παντός τοῦτο—τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποι-
κίλιαν δῆλα δὴ—νὰ ἐξηγήσῃ. Πρέπει λοιπὸν τὸ ἀπόλυτον, τὸ
ὁποῖον καὶ κατὰ τὸν Schelling ἀποτελεῖ ἀρχικῶς ἐνότητα, νὰ εἶναι
τοιούτου, νὰ εἶναι τοιαύτη ἐνότης ἢ ὁποία νὰ περιέχῃ ἐν αὐτῇ τὸ
πλῆθος (τὴν πολλότητα). Ποία εἶναι λοιπὸν ἡ ἐνότης ἐκείνη ἢ ὁποία
ἐκπληροῦ τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην, ἢ ὁποία περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὸ πλῆ-
θος; Ὡς τοιαύτην ἐνότητα περικλείουσιν ἐν ἑαυτῇ τὴν πολλότητα
εὐρίσχομεν τὴν ἔννοιαν. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἔχομεν 1) ἐνότητα, ἣτις
περικλείει ἐν ἑαυτῇ τὴν πολλότητα, καὶ 2) πολλότητα γνωρισμάτων,
τὰ ὁποία οὕτως, ὡς εἶναι συνηνωμένα ἐν τινι ἐννοίᾳ, μόνον ἐν αὐτῇ
—τῇ περιλαμβανούσῃ αὐτὰ ἐνότητι— ὑφίστανται. Πρέπει λοιπὸν
τὸ ἀπόλυτον νὰ ὀρισθῇ ὡς ἔννοια. Συνήθως ἔχομεν ὑπ' ὄψει μας
στενοῦ καὶ μικροῦ περιεχομένου ἐννοίας, ἐννοίας ζώων, φυτῶν κτλ.
Ἡ ἐννοια ὅμως εἶναι ἐπιδεκτικὴ εὐρύνσεως, δύναται νὰ περιλαμ-
βάνῃ ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῆς οὐ μόνον τὸ ἐλάχιστον (τὸ ὀλίγον), ἀλλὰ
καὶ τὸ μέγιστον (τὸ πολὺ)—νὰ ἔχῃ τὸ μέγιστον πλάτος—νὰ περιλαμ-
βάνῃ ἅπασαν τὴν πραγματικότητα. Δύναται λοιπὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν-
νοια ἢ ὁποία νὰ περικλείῃ ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῆς ὁλόκληρον τῆς πρα-
γματικότητος τὸ πλῆθος (τὴν ἔκτασιν, τὸ πλάτος). Ἐκτὸς ὅμως
τῆς ἐλλείψεως ταύτης αἱ ἐννοιαὶ ἄς συνήθως ἔχομεν ὑπ' ὄψει
ἔχουσι καὶ τὸ μειονέκτημα ὅτι δὲν ἔχουσι τὸ ἀπαιτούμενον βάθος.
Ἡ συνήθης λ. χ. ἐννοια τοῦ ἀνθους περικλείει μόνον ἔνια τῶν
γνωρισμάτων αὐτοῦ, ῥίζαν, κάλυκα, καυλὸν κτλ. Τοιοῦτοτρόπως
ὅμως πλεῖστα γνωρίσματα, τὰ ὁποία ἀνήκουσιν εἰς τὸ πραγματι-
κὸν ἄνθος, δὲν περιέχονται εἰς τὴν ἔννοιαν ταύτην. Ἡ πλήρης καὶ
τελεία τοῦ ἀνθους ἐννοια θὰ ἔπρεπε νὰ περιέχῃ πάντα τὰ ἐν

λίξεω, τῆς λογικῆς ιδέας, συνεπῶς λογικὸν φαινόμενον (συμβεβηκός, γεγονός). Ἐκείστη φάσις τῆς ἐξελίξεω, τοῦ κόσμου παριστᾷ ἐν ὠρισμένον σημεῖον τῆς ἐξελίξεω τῆς ὡς

τῇ πραγματικότητι ὑπάρχοντα γνωρίσματα τοῦ ἀνθους (πάντων ἐν γένει των εἰδῶν τῶν ἀνθῶν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς κατὰ τινα ὠρισμένην στιγμήν, ἀλλὰ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἐξέλιξιν). Ἐάν τοῦτο συνεβῆνε, θὰ ἐγιγνώσκομεν—θὰ εἴχομεν· τὸ τέλειον καὶ πραγματικὸν ἀνθος, τέλειον καὶ πραγματικὸν ἀνθος θὰ ἦτο μόνον ἡ τελεία αὐτοῦ ἔννοια, ἔννοια καὶ πραγματικότης θὰ ἦσαν ἰσοδύναμα πρὸς ἀλλήλα. Ἐάν τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς τελείας τοῦ ἀνθους ἔννοιας γενικεύσωμεν, βλέπομεν ὅτι τέλειον καὶ πραγματικὸν ἀπόλυτον εἶναι ἢ πλήρη καὶ τελεία αὐτοῦ ἔννοια, ἢ ὅμοια ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῆς περιλαμβάνει πάντα τῆς ὅλης) πραγματικότητος τὰ γνωρίσματα. Τὸ ἀπόλυτον δηλαδὴ, περιλαμβάνον τὸσον πλήθος γνωρισμάτων ἐν ἑαυτῷ, ὅσον δύναται ὡς καὶ τὸ ἀνθος—κατ' ἄλλον τρόπον νὰ εἶναι πραγματικόν, ὅσον δύναται ἄλλως νὰ νοηθῆ ὡς πραγματικόν, εἰμὴ ὡς ἔννοια. Τὸ ἀπόλυτον (ὁ κόσμος) εἶναι κατὰ τὴν ἔννοια ἢ λογικὴν ιδέα. Ἐκ τοῦ ἀπολύτου, τὸ ἀποῖον κατὰ ταῦτα εἶναι ἔννοια ἢ ιδέα—λογικὸν «εἶναι»—προέρχεται πᾶσα ἢ πραγματικότης. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ ἐσχάτη (ἐν τῇ ὁλότητι τοῦ κόσμου ὑπάρχουσα—ἢ αὐτὴ πρὸς τὸν κόσμον ἐντὸς καὶ οὐχὶ ἐπέκεινται αὐτοῦ) ὑπάρχουσα αἰεὶ τοῦ κόσμου εἶναι λογικὴ, μὴ συμβεβηκός (γεγονός, φαινόμενον, ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι λογικὸν συμβεβηκός—λογικὸν γίνεσθαι—ὁ κόσμος ὅς ἄρα εἶναι ἢ (λογικὴ) ἐξέλιξις τῆς λογικῆς ιδέας, τῆς ἔννοιας τοῦ κόσμου, ἢ ὅμοια ἔννοια τοῦ κόσμου εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ πραγματικὸς κόσμος. Ἄμετον τὸν σκέψων τούτων πόρρωμα εἶναι ὅτι πᾶν πραγματικὸν εἶναι λογικόν καὶ ὅτι μόνον πᾶν λογικὸν εἶναι πραγματικόν. Πραγματικῶς παράλογον δὲν ὑπάρχει, αὐτὴ πραγματικὴ πλάνη, οὐδὲ πραγματικὸν κακόν, ἀφ' οὗ ὁ κόσμος εἶναι ἢ (λογικὴ) ἐξέλιξις τῆς λογικῆς ιδέας. Ὅτι φαίνεται ὡς παράλογον ἢ κακόν εἶναι μόνον διαβητικὸν σημεῖον τοῦ ὅλου «γιννομένου» (ἐν διαρκεί ἐξελίξει εὐρισκομένου), εἶναι ἢ κάλυψις, ἢ ὁποῖα θὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἀνθος. Πᾶν (φαινομενικόν) κακόν εἶναι ἀγαθόν μὴ πλήρως εἰς ἀνεπτυγμένον, καὶ πᾶσα φαινομενικὴ ἀτέλεια θὰ ὑπερνηθῆ ὑπὸ τῆς παντοδυναμίας τῆς λογικότητος, ἧς διέπει τὸν κόσμον καὶ ἧς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ κόσμος. Σ. Μ.

αἰτίας τοῦ κόσμου χρησιμευούσης λογικῆς ιδέας. Τὸ σύστημα κατὰ ταῦτα τοῦ Hegel, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον ἡ λογικότης διέπει τὸν κόσμον, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νοησιαρχικόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Fichte καὶ τὸν Kant, οἵτινες ἐξαίρουσι τὴν ὑπεροχὴν (προτεῖον) τοῦ πρακτικοῦ λόγου (βουλήσεως). "Ἐτερον οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας—ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης νοησιαρχίας (Intellektualismus)—εἶναι καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἐξελίξεως. Τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς ἐξελίξεως καθιστᾷ ὁ Hegel κυριαρχοῦν ἀξίωμα ἀπάσης τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ἡ ἐσωτερικὴ δέ (ἐκ τῆς ιδέας ἀπορρέουσα) ἀναγκαιότης μεθ' ἧς ἡ λογικὴ ἰδέα ἐξελίσσεται εἶναι οὐχὶ ἡ λογικὴ, ἡ διὰ τοῦ ἀξιόματος τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως προσδιοριζομένη, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἐζητεῖ ὁ προκαντιανὸς ὀρθολογισμὸς νὰ παραγάγῃ ἐξ ἀλλήλων τὰ πράγματα, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Fichte ὑποδεικνυομένη—ἡ διαλεκτικὴ—, ἡ κατὰ τὸ τριμερὲς σχῆμα (θέσις, ἀντίθεσις, σύνθεσις) κινουμένη, καθ' ἣν ἐκάστη ἐννοία, ἕκαστον πραγματικὸν διχάζεται καθ' ἑαυτὸ καὶ μεταβάλλεται εἰς τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ, ἵνα ἄρῃ κατόπιν τὴν ἀντίθεσιν εἰς τινὰ ἀνωτέραν ἐνότητα (σύνθεσιν). Τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως, τὸ ὅποιον φαίνεται ἀπαγορευτὸν τὸν αὐτοδιχασμὸν τοῦτον, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ μεταφυσικὸν κύρος. Ἡ ἀντίφασις κυριαρχεῖ εἰς τὸν κόσμον, εἶναι τὸ ζωογονοῦν καὶ ἐμπνέον τὰ ὄντα ἐλατήριον. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ κόσμου γίνεται διὰ τοῦ σχηματισμοῦ νέων ἀντιθέσεων, αἵ ὁποῖαι εὐρίσκουσι τὴν λύσιν των. Ἐξ ἐκάστης ὁμως λύσεως προέρχονται νέαι ἀντιθέσεις καὶ συνεπῶς νέαι ἐξελίξεις καὶ περιπλοκαί. Συγκρινόμενος κατὰ ταῦτα ὁ λογικισμὸς (Logismus) τοῦ Hegel πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀρχαίου (προκαντιανοῦ) ὀρθολογισμοῦ σημαίνει τι τὸ ἄλογον, τὸ παράλογον. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ στάδια τὴν ἐξέλιξιν ταύτην καὶ νὰ

δείξη τῇ βοηθείᾳ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς ἀναγκαιότητα. Ὁ σκοπὸς δ' οὗτος εἶναι ἐπικτός, καθ' ὅσον ἡ ὑποκειμενικὴ φιλοσοφικὴ νόησις—ἡ διαλεκτικὴ ἐξέλιξις τῶν ἐννοιῶν ἐξ ἀλλήλων ἐν τῇ νοήσει ἡμῶν—συμφωνεῖ μετὰ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου, ἀφ' οὗ ἡ ἀντικειμενικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ τὸν Hegel λογικὸν φαινόμενον. Νοεῖν λοιπὸν καὶ εἶναι ἰσοδυναμοῦσι πρὸς ἄλληλα. Αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως ἡμῶν εἶναι καὶ κατηγορίαι (λογικοὶ κανόνες) τῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου.

Συμφάνως πρὸς τὸ σχῆμα τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως, συνθέσεως ὀφείλει ἡ λογικὴ ἰδέα νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀντίθετον αὐτῆς, εἰς τὴν φύσιν δῆλα δὴ, ἣτις εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς αὐτὴν καὶ συγχρόνως τὸ ἀντίθετον αὐτῆς. Ἡ φύσις κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι εἰς τὸ σύστημα τοῦ Hegel, ὡς εἰς τὸ τοῦ Fichte, ἀπλοῦς περιορισμὸς τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ κατέχει ἀπέναντι τοῦ ἐγώ αὐτοτέλειάν τινα, ὡς εἰς τὸ σύστημα τοῦ Schelling. Ὁσαύτως ὁ Hegel δὲν συμπαροιάσσει τὴν φύσιν πρὸς τὸν ἰδεώδη παράγοντα συμφάνως πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Schelling, ἀλλ' ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὡς διαβατικὴν περίοδον, δι' ἧς ἡ λογικὴ ἰδέα ἐξελίσσεται εἰς πνεῦμα. Ἐκ τῆς ἐξωτερικεύσεως αὐτῆς ἐν τῇ φύσει ἐπιστρέφει ἡ ἰδέα εἰς ἑαυτὴν καὶ γίνεται πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἀνωτέρα ἐνότης ἀμφοτέρων—τῆς ἰδέας καὶ τῆς φύσεως—, εἶναι τὸ καθ' ἑαυτὸ «εἶναι» τῆς ἰδέας, εἶναι ἡ ἰδέα ἀποκαλυπτομένη εἰς ἑαυτήν. Εἰς τὸ πνεῦμα—ἰδίᾳ δ' εἰς τὴν ὑψίστην αὐτοῦ βαθμίδα, εἰς τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα—λαμβάνει ἡ ἰδέα, ἢ ἄλλως τὸ παγκόσμιον πνεῦμα ἢ ὁ Θεός, συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀπείρου αὐτοῦ περιεχομένου, προελθόντος ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐξελίξεως ἑαυτοῦ, ἀντιλαμβάνεται δῆλα δὴ ἑαυτὸ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα ὡς ἀπόλυτον οὐσίαν. Εἰς τὰ τρία ταῦτα στάδια τῆς

ἐξελίξεως τοῦ κόσμου: ἰδέα, φύσις, πνεῦμα, ἀντιστοιχοῦσιν οἱ τρεῖς κλάδοι τῆς φιλοσοφίας:

1) Λογική, 2) φιλοσοφία τῆς φύσεως, 3) φιλοσοφία τοῦ πνεύματος. Ἐκάστη τῶν ὑποδιαίρεσεων τούτων ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παγκοσμίου πνεύματος ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀπόψεως τῆ βοηθεία τοῦ διαλεκτικοῦ σχήματος (τῆς θέσεως, ἀντιθέσεως, συνθέσεως), ὅπερ (σχῆμα), ὡς προσδιορίζει τὴν διαίρεσιν τοῦ ὅλου, οὕτω καὶ κυριαρχεῖ ἐν τῇ ἐξελίξει ἐκάστου μέρους.

Ἡ λογική (εἰς τὸ σύστημα τοῦ Hegel ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν μεταρυσικήν καὶ λίαν διάφορος τῆς λογικῆς ἐν τῇ συνήθει ἐννοίᾳ), ἡ ἐπιστήμη τῆς καθαρῆς ἰδέας, ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ αὕτη ἐξωτερικεύει ἐαυτήν εἰς τὴν φύσιν, μεταβάλλεται δὴλα δὴ εἰς φύσιν. Παριστάνει λοιπὸν ἡ λογικὴ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη ἦτο πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς λογικῆς καὶ συνεπῶς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ὅλου συστήματος ἐμφανίζεται ἡ ἐντελῶς ἀφηρημένη—κενὴ περιεχομένου καὶ ἀοριστοτέρα πασῶν τῶν ἐννοιῶν—ἐννοια τοῦ καθαρῶ εἶναι ἢ τοῦ ἀπλοῦ ἀμέσως δεδομένου. Ἐνεκα τοῦ ἀφηρημένου χαρακτηῖρος αὐτῆς—στερουμένου παντὸς συγκεκριμένου περιεχομένου—εἶναι ἡ ἐννοια αὕτη τοῦ ἀπολύτου ἢ αὐτὴ πρὸς τὸ ἀντίθετον αὐτῆς, πρὸς τὸ ἀπόλυτον μηδέν, εἰς ὃ καὶ μεταβάλλεται. Ἡ ἀνωτέρα σύνθεσις ἀμφοτέρων, ἐν ἣ ἡ ἀντίθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ οὐκ εἶναι αἴρεται, εἶναι τὸ γίνεσθαι (σημαῖνόν τε ὅπερ εἶναι καὶ συγχρόνως δὲν εἶναι ἔτι). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον προχωρεῖ ἡ ἐξέλιξις· τὸ γίνεσθαι π. χ. περικλείει τὰς ἀντιθέσεις τοῦ παράγεσθαι (μεταβαίνειν ἐκ τοῦ μηδενός, ἐκ τοῦ οὐκ εἶναι, εἰς τὸ εἶναι) καὶ τοῦ ἀπόλλυσθαι. Ἡ ἀνωτέρα ἐνότης τῶν δύο τούτων ἀντιθέσεων εἶναι ἡ ὑπαρξις. Ἐκ τῶν ἀντιθέσεων αἱ ὁποῖα πηγάζουσιν ἐκ τῆς ὑπάρξεως μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἐνότητα τοῦ «περιορισμένου εἶναι».

τέλος διὰ τῶν συνθέσεων (ἀνωτέρων ἐνοτήτων) τῆς ποσότητος, τοῦ μέτρου, τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐννοίας φθάνομεν μέχρι τῆς (συνθέσεως) ἀπολύτου ἰδέας, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἰδέα ἐξωτερικεύει ἑαυτήν, παριστάνει δῆλα δὴ ἑαυτὴν ὡς φύσις.

Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως (τὸ ἀσθενέστερον μέρος τοῦ Ἐγγελιανοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Hegel στηρίζεται εἰς τὸν Schelling) ἐξετάζει τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν διατρέχει ἡ ἰδέα εἰς τὸ ἕτερον αὐτῆς «εἶναι», τὴν ἐξέλιξιν δῆλα δὴ ἦν διατρέχει ἡ ἰδέα ὡς φύσις. Αἱ ἐνταῦθα ἀναγκαίως ἀκολουθοῦσαι ἀλλήλας βαθμίδες εἶναι αἱ ἑξῆς : 1) Τὸ γενικὸν καὶ ἰδεῶδες ἐκτὸς ἑαυτῆς εἶναι τῆς λογικῆς ἰδέας. Τὸ γενικὸν τοῦτο καὶ ἰδεῶδες ἐκτὸς ἑαυτῆς «εἶναι» τῆς λογικῆς ἰδέας παρίσταται ὡς χῶρος καὶ χρόνος (ἀντικείμενον τῆς μαθηματικῆς). 2) Τὸ πραγματικὸν ἐκτὸς ἑαυτῆς εἶναι τῆς λογικῆς ἰδέας ἤτοι ἡ ἀνόργανος φύσις (ἀντικείμενον τῆς φυσικῆς). 3) Ἡ ζῶσα πραγματικότης, ἡ ὀργανικὴ δῆλα δὴ φύσις (ἀντικείμενον τῆς φυσιολογίας). Ὡστε μέρη τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως εἶναι : 1) ἡ μαθηματικὴ, 2) ἡ περὶ ἀνοργάνου φύσεως πραγματευομένη φυσικὴ (μηχανικὴ, στοιχειώδης καὶ ἀτομικὴ φυσικὴ) καὶ 3) ἡ ὀργανικὴ φυσικὴ (ἡ φυσικὴ ἢ πραγματευομένη περὶ τῶν ἐνοργάνων ὄντων). Ἀξιοπαρατήρητον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἰδέα δὲν πραγματοποιεῖται τελείως ἐν τῇ φύσει, ἐν ἣ ἡ παρισμένει ὡς ὑπόλοιπον «ἄλογόν τι», ὑπὸ τοῦ Hegel ὡς τυχαῖον (ἀπλῆ σύμπτωσης) χαρακτηριζόμενον. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι πᾶν ζῶον δὲν ἀναπαριστᾷ τελείως τὸν τύπον τοῦ εἴδους του, ἀλλ' ἀτελῶς, ἐν τινι δῆλα δὴ ἀτομικῇ μορφῇ, βεβαρημένη πάντοτε ὑπὸ τῶν τυχαίων προσόντων τῆς ἀτομικῆς διαμορφώσεως. Ἡ βαθυτέρα αἰτία τῶν γεγονότων τούτων εἶναι τὸ ὅτι ἡ φύσις εἶναι ἡ ἰδέα ἐξωτερικευομένη, μεταστρεφομένη εἰς τὸ ἀντίθετον αὐτῆς, ἡ ἰδέα εἰς τὸ ἕτερον αὐτῆς «εἶναι».

Μὲ τὴν βαθμίδα τοῦ ζωϊκοῦ ὄργανισμοῦ ἐφθάσαμεν πλέον εἰς τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἰδέα, ἡ ὁποία εἶχεν ἐξωτερικεύσει ἑαυτὴν εἰς τὴν φύσιν, ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὴν καὶ γίνεται πνεῦμα. Τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος, τὸ τελευταῖον καὶ σημαντικώτατον μέρος τῆς Ἑγελιανῆς φιλοσοφίας. Καὶ εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐφαρμόζεται ἡ τριμερῆς διαλεκτικὴ διαίρεσις. Τὸ πνεῦμα ἐμφανίζεται ὡς ὑποκειμενικόν, ἀντικειμενικόν καὶ ἀπόλυτον. Τὸ ὑποκειμενικόν πνεῦμα ὑποδιαίρεται εἰς τρεῖς βαθμίδας : ψυχὴν, συνείδησιν καὶ πνεῦμα. Τὰς τρεῖς ταύτας βαθμίδας ἐρευνῶσιν αἱ ἐξῆς ἐπιστῆμαι : ἀνθρωπολογία, φαινομενολογία καὶ ψυχολογία. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἐξετάζουσι τὸ ὑποκειμενικόν πνεῦμα ἐν τῇ ὀρισμένῃ ἐκείνῃ μορφῇ τὴν ὁποίαν προσδίδει εἰς αὐτὸ ἡ ἐκ τῆς φύσεως ἐξάρτησις αὐτοῦ, ἐξετάζουσι δὴ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν φύσιν, τὴν ἐν τῇ γνώσει συνδιαλλαγὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἐν γένει τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπλῆς συνειδήσεως μέχρι τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐνώνει ἐν ἑαυτῷ θεωρητικόν καὶ πρακτικόν λόγον, ἀνυψοῦται ἔνεκα τούτου ὑπὲρ τὸ ἀτομικόν καὶ ὑποκειμενικόν πνεῦμα καὶ ἀποβαίνει πλέον ἀντικειμενικόν πνεῦμα. Ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ γενικοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ὡς οὗτος ἐμφανίζεται ἀντικειμενικῶς εἰς τὰ καθιδρούματα τοῦ ἀνθρωπίνου, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου.

Μέρη τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι : 1) Τὸ ἀφηρημένον (abstrakte) δίκαιον (ἰδιοκτησία, συμφωνία, ποινή· τὸ ἄδικον εἶναι ἡ ἄρσις ἢ ἡ ἄρνησις τοῦ δικαίου, ἡ δὲ ποινή ἢ ἄρνησις τῆς ἀρνήσεως τοῦ δικαίου καὶ συνεπῶς ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ—ἀνταποδοτικὴ θεωρία). 2) Ἡ ἠθικὴ (Moralität), ἀποτελοῦσα ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρῶτον μέρος τῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος—τὸ δίκαιον

—τὴν ἀντίθεσιν κατὰ τοῦτο ὅτι τὸ μὲν δίκαιον ἐξετάζει τὰς πράξεις καθ' ἑαυτάς, χωρὶς νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ἐλατήρια αὐτῶν, ἐν ᾧ ἡ ἠθικὴ ἐξετάζει τὰς πράξεις κατὰ τὰς ἀπόψεις τῆς ὑποκειμενικῆς συνειδήσεως, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἡ ἀξία ἢ ἀπαξία τῶν πράξεων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει τις ἢ ἐκ τῶν ἐλατηρίων ἐξ ὧν ὠρμήθη πρὸς αὐτάς. Ἡ ὑποκειμενικὴ αὕτη συνείδησις μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἰδιαζόντων ὑπολογισμῶν περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τῶν πράξεων ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ἀπόψεως δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρισιν πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας ἀντικειμενικὰς δυνάμεις, πρὸς τὰς ὁποίας ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ ἐν τινι ἀνωτέρῳ ἐνότητι. 3) Ἡ ἠθικότης (Sittlichkeit, ἀντικειμενικὰ, ἐν μέρει μὲν δικαιολογικὰ, ἐν μέρει δὲ ἠθικὰ καθιδρύματα: οἰκογένεια, κοινωνία, πολιτεία). Ἰδιαίτερας ἐξετάσεως ἠξίωσεν ὁ Hegel τὴν πολιτείαν. Ἡ ἰδεώδης πολιτεία εἶναι δι' αὐτὸν ἡ κληρονομικὴ συνταγματικὴ μοναρχία μετὰ ἰσχυρᾶς κυβερνητικῆς δυνάμεως (ἐξουσίας). Ἐν τῇ πολιτείᾳ (τῷ κράτει) διέβλεπε καὶ εἴμα ὁ Hegel τὴν πραγματοποίησιν — ἀντικειμενικὴν ἐμφάνισιν—τοῦ γενικοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ἡ δημιουργία τελείας πολιτείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ θέλησις ἐνὸς ἐκάστου εὐρίσκεται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν γενικὴν θέλησιν καὶ ἡ ὁποία (τελεία πολιτεία) ἔνεκα τούτου ἐκπροσωπεῖ τὴν τελείαν ἐλευθερίαν, εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἣτις σημαίνει πρόοδον ἐν τῇ ἐπιγνώσει τῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ πρὸ παντὸς ἢ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν πολιτειῶν, ὡς αὕτη ἀναπτύσσεται ἐν τῇ εἰρηνικῇ ἀμίλλῃ καὶ τῇ πολεμικῇ πάλῃ. Εἰς τὴν ὑπέροχον τοῦ Hegel περὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀντίληψιν ἐμφανίζονται οἱ ἐπὶ μέρους λαοὶ καὶ αἱ ἱστορικαὶ προσωπικότητες ὡς τὰ μέσα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα (ἡ Πρόνοια), ἵνα πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του. Ἐκαστος ἀποκτῆσας ἱστο-

ρικήν σημασίαν λαὸς διαδραματίζει ἐπὶ τὴν σκηνῆς τοῦ κόσμου τὸν ῥόλον, τὸν ὁποῖον προγράφει εἰς αὐτὸν τὸ ὄλικόν σχέδιον, παριστᾷ ἐν ὠρισμένον σημεῖον ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, φέρει τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς πλήρη καὶ σαφῆ ἐμφάνισιν καί, ἀφ' οὗ ἐκπληρώσει τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν, ἀποχωρεῖ τῆς σκηνῆς, ἐγκαταλείπων τὴν ἐξασκολούθησιν τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐξελίξεως εἰς ἄλλον, νεώτερον, λαόν. Αἱ δρῶσαι ἐπὶ μέρους προσωπικότητες (τὰ μεγάλα ἱστορικὰ πρότυπα), ὅσον καὶ ἂν νομίζωσιν ὅτι ἐπιδιώκουσιν ἰδίους σκοπούς, ἐργάζονται ἐν τούτοις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, οὗτινος εἶναι ὄργανα. Δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς «πανουργία τῆς ἰδέας» τὸ γεγονός ὅτι αὕτη χρησιμοποιοεῖ διὰ τοὺς σκοπούς αὐτῆς τοὺς ἀτομικοὺς σκοπούς καὶ τὰς προθέσεις τῶν διαφόρων ἱστορικῶν προσώπων. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται ἡ ἱστορία ὡς ἐν μεγαλοπρεπὲς δράμα, πλήρες κινήσεως καὶ προόδου, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν δύνανται βεβαίως νὰ λείπωσι καὶ αἱ τραγικαὶ στιγμαί. *Τὸ γενικὸν τέλος πνεῦμα νοεῖ ἑαυτὸ ὡς ἀπόλυτον πνεῦμα*, ἐν τῷ ὁποίῳ αἴρεται πλέον ἢ ἀντίθεσις μεταξύ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, εἶναι καὶ νοεῖν. Ἡ αὐτονόησις αὕτη τοῦ πνεύματος διατρέχει τρία στάδια. Ὡς *ἐποπτεῖαν* παριστᾷ τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα τὴν οὐσίαν του ἐν τῇ τέχνῃ, ὡς *παράστασιν* ἐν τῇ θρησκείᾳ, ὡς *ἐννοιαν* (καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἰσοδυνάμῳ πρὸς τὴν οὐσίαν του μορφῇ) ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Αἱ βαθμίδες τῆς τέχνης εἶναι 1) ἡ συμβολικὴ τέχνη τῆς Ἀνατολῆς, 2) ἡ κλασσικὴ τῶν Ἑλλήνων, 3) ἡ ρωμαντικὴ τῶν γερμανικῶν λαῶν. Αἱ βαθμίδες τῆς θρησκείας εἶναι : 1) Ἡ φυσικὴ θρησκεία. 2) Ἡ θρησκεία τῆς σχηματικῆς ἀτομικότητος, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ θεοὶ παρίστανται ὡς ἄτομα, ὑποκείμενα, ἀτομικὰ πνεύματα, διὰ τοῦτο δὲ καλεῖται καὶ θρησκεία τῆς πνευματικῆς ἀτομικότητος. Ἐν μὲν τῇ ἰουδαϊκῇ θρησκείᾳ ἡ ἀτομικὴ πνευματικότης ἐμφανίσε-

ται ὡς πλήρης δυνάμεως καὶ σοφίας, διὰ τοῦτο ἡ Ἰουδαϊκὴ
 θρησκεία εἶναι ἡ *θρησκεία τοῦ ὑπερόχου*. Ἐν τῇ ἑλλη-
 νικῇ θρησκείᾳ ἔχομεν κύκλον πλαστικῶν μορφῶν Θεοῦ, διὰ
 τοῦτο ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία εἶναι ἡ θρησκεία τοῦ καλοῦ ἤτοι
 τοῦ ὠραίου. Ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων τέλος εἶναι ἡ προσω-
 ποποίηση τοῦ σκοποῦ τῆς πολιτείας, διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία
 αὕτη καλεῖται θρησκεία τῆς φρονήσεως ἢ τῆς σκοπιμότη-
 τος. Ὡστε θρησκεία τῶν Ἰουδαίων—τὸ ὑπέροχον θρη-
 σκεία τῶν Ἑλλήνων—τὸ κάλλος θρησκεία τῶν Ῥωμαίων—
 ἡ σύνεσις (φρόνησις). 3) Ἡ *ἀπόλυτος θρησκεία*, ὁ Χρι-
 στιανισμός. Αὕτη διαβλέπει εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χρι-
 στοῦ τὸν Θεάνθρωπον, τὴν πραγματοποιηθεῖσαν ἐνό-
 τητα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, τὸν δὲ Θεὸν ἀντι-
 λαμβάνεται ὡς τὴν ἐξωτερικευθεῖσαν (ἄνθρωπον γενο-
 μένην) καὶ ἐκ τῆς ἐξωτερικεύσεως ταύτης εἰς ἑαυτὴν ἐπι-
 στρέψασαν ἰδέαν, δῆλα δὴ ὡς τριαδικὸν Θεόν. Τὸ πε-
 ριεχόμενον κατὰ ταῦτα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι τὸ
 αὐτὸ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας (τοῦ
 συστήματος τοῦ Hegel) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν μὲν
 τῇ θρησκείᾳ ἐμφανίζεται τοῦτο ὡς παράστασις (ἐν ἱστορικῇ
 μορφῇ), ἐν δὲ τῇ θεωρητικῇ φιλοσοφίᾳ ὡς ἔννοια. Αἱ βα-
 θμίδες τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα,
 τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας τῆς φιλο-
 σοφίας. **Τὰ μεγάλα** φιλοσοφικὰ συστήματα παριστῶσιν ἐξε-
 λικτικὴν σειρὰν, βαίνουσαν κατ' ἐσωτερικὴν (διαλεκτικὴν)
 ἀναγκαιότητα. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην ἕκαστον σύστημα κα-
 ταλαμβάνει ὠρισμένην καὶ διὰ τῆς λογικῆς συναφείας τοῦ
 ὅλου προδιαγεγραμμένην θέσιν καὶ παριστᾷ ὠρισμένην τοῦ
 συνόλου βαθμίδα. Διὰ τοῦτο ἡ σειρὰ τῶν συστημάτων συμ-
 πίπτει πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνει-
 δήσει (!!). Ἐκαστον σύστημα προκαλεῖ τὴν γένεσιν ἐνὸς ἀν-
 τιθέτου αὐτοῦ. Ἡ οὕτω προκύπτουσα ἀντίθεσις λύεται εἰς

τι ἕτερον σύστημα τὸ ὁποῖον τὰ προηγούμενα συστήματα, ὡς εὐρίσκοντα τὴν λύσιν αὐτῶν, αἴρονται. Ἡ Ἑγελιανὴ τέλος φιλοσοφία εἶναι ἡ *τελειωτικὴ σύνθεσις*, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχονται ἅπαντα τὰ προηγοίμενα συστήματα καὶ ἐνοῦνται εἰς ἓν περιληπτικὸν ὅλον. Εἰς τὴν Ἑγελιανὴν φιλοσοφίαν λαμβάνει τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα συνείδησιν αὐτοῦ ἐν ἰσοδυνάμῳ (πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ) μορφῇ καὶ ἀναγνωρίζει ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει ἣν ἔχει διατρέξει τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδίας αὐτοῦ οὐσίας.

4. Arthur Schopenhauer
(1788—1860)
(Σοπεγχάουερ).

Βίος. Ὁ Arthur Schopenhauer, υἱὸς μεγαλεμπόρου, ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1788 ἐν Danzig. Προορισθεὶς κατ' ἀρχὰς διὰ τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα ἠδυνήθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, πρὸς τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ἀκατανίκητον κλίσιν. Τῷ 1820 ἐγένετο ὑφηγητὴς ἐν Βερολίνῳ, οὐδεμίαν ὅμως ἐπιτυχίαν ἔσχεν ὡς διδάσκαλος. Ἐνεκα τῆς χολέρας ἠναγκάσθη κατὰ τὸ 1831 νὰ ἐγκαταλίπη τὸ Βερολίνον, ἀπεσύρθη δ' ἔκτοτε εἰς Φραγκφούρτην (ἐπὶ τ. Μ.), ἐνθα ἔζησε βίον ἰδιώτου μέχρι τοῦ θανάτου του (1860).

Τὰ σπουδαιότατα τῶν ἔργων του : Περὶ τῆς τετραπλῆς ῥίζης τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀποχρῶντος λόγου (Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde) 1813. Ὁ κόσμος ὡς βούλησις καὶ παράστασις (Die Welt als Wille und Vorstellung) 1819. 2^α ἔκδοσις 1844. Περὶ τῆς βουλήσεως ἐν τῇ φύσει 1836. Τὰ δύο θεμελιώδη προβλήματα τῆς ἠθικῆς (περὶ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς βάσεως τῆς ἠθικῆς) 1841. Πάρεργα καὶ παραλειπόμενα 1851.

Τοὺς δύο φιλοσόφους τῆς ἀπαισιοφροσύνης—Scho-